

## Karácsony András

### *Gadamer és Betti vitája a jogi értelmezéstanról*

A jogi gondolkodás történetében az értelmezéstan (hermeneutika) problematikája igencsak tág területet fog át. Ez a tágasság nemcsak abban tűnik elő, hogy érintkezik a filozófiai, vallási hermeneutika klasszikusainak munkásságával, hanem abban is, hogy a jogtudományos belül számos olyan tárgyterületet találunk, ami részlegesen ugyan, de átlép a jogi értelmezéstan vidékére. Csak néhány ilyen területet, s annak 20. századi klasszikusait megemlítve: jogi módszertan (Larenz), jogdogmatika (Engisch, Esser), retorika (Perelman), topika (Viehweg), illetve a jogi érveléstan (Krawietz).

E helyen nem áll módomban az értelmezéstanok, vagy akár csak a jogi értelmezéstanok elmélettörténetét áttekinteni, csak azon tapasztalatot kívánom rögzíteni, hogy bármennyire is kreatívnak gondolja ugyan egy-egy elmélet az értelmezőt, de a jog világában az értelmező "teremtő" beállítódását mindig korlátozzák a már meglévő jogi normák. És persze azt sem feledhetjük, hogy a jogi normák nem általában vetten léteznek, hanem mindig tényállásra vonatkoztatottan. Vagyis a norma és a norma által rendezett, vagy rendezendő valóság az interpretációban egymástól nem választható el tisztán. Ezt a szituációt Böckenförde (1999:153) úgy fogalmazta meg, hogy az értelmezésnek mindig valami eleve adottal (Vorgegebene), s nem csupán feladottal (Aufgegebene) van dolga.

Az előzetes megjegyzések sorát azzal zárnám, hogy a jog területén megfogalmazódó értelmezéstanok tipikus tévedése abban áll, hogy eltekintenek attól, a jogi értelmezés feladata nem redukálható az éppen érvényes jogszabály értelmezésének kérdésére. Másként fogalmazva: a jogi értelmezéstanok problémavilágához nemcsak azok a gondolkodók szólnak hozzá, akik az értelmezés feladatával mint a konkrét jogi döntést előkészítő-megalapozó feladattal foglalkoznak, hanem azok is, akik a jogtudomány szempontjai alapján közelítenek ehhez a kérdéskörhöz. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy e két érdeklődési terület célját és funkcióját tekintve alapvetően különbözik: a jogász azért foglalkozik az értelmezés kérdésével, hogy döntést hozzon, a jogtudós pedig azért, hogy az ismereteket bővítse.

Nemcsak a filozófiai, hanem a jogi hermeneutika 20. századi története szempontjából is kulcsszerepet játszott Gadamer *"Igazság és módszer"* könyvének 1960-as megjelenése, illetve ehhez kapcsolódóan a Gadamer és Betti közötti vita. Az olasz jogtudós Emilio Betti viszonylagos elszigeteltségben dolgozott, sokáig nem gyakorolt hatást hazája jogi gondolkodására. A német filozófiai-jogi kultúrához való erőteljes kötődését mi sem mutatja jobban, hogy hermeneutikai álláspontját először Németországban publikálta (Betti 1954), majd ezt követően, mikor tapasztalta, hogy elméletének olasz nyelvű szisztematikus összefoglalása visszhangtalan maradt (Betti 1955), ezt németül is megírta és ezzel bekapcsolódott a gadameri hermeneutikáról folyó vitába (Betti 1954, 1955, 1962/1992, Kelemen 1998:52-73.).

Betti Vico azon alapvető gondolatához kapcsolódott, hogy a természeti és társadalmi világ között alapvető különbség van az emberi megismerés szempontjából, az utóbbi esetben megismerésünk teljes lehet, mégpedig azért, mert a társadalmi világ ember alkotta világ, s így rekonstruálhatjuk az alkotó szubjektum élettapasztalatát. Ez a kiindulópont Bettit ahhoz a klasszikus hermeneutikai (Schleiermacher) és jogértelmezéstani (Savigny) hagyományhoz kötötte, mely szerint a megértés, értelmezés nem más mint újraalkotás. De nemcsak ezen a ponton figyelhető meg a klasszikus hermeneutikai hagyomány folytatása, hanem abban is, hogy Betti a hermeneutikát mint *módszert* ragadta meg. Szemben a gadameri állásponttal, mely a hermeneutikát hangsúlyozottan nem módszerként értette, vagyis az értelmezést nem a megértéstől elkülöníthető, a megértést segítő eszközként fogta fel, hanem abba belefonódóként, Bettinél az értelmezés a megértést segítő eszköz (Kelemen 1998:57-58.). Hogy a különbözőség

ellenére Gadamer jelentős teljesítményként értékelte Betti hermeneutikai munkásságát, azt egyértelműen kifejezte az *“Igazság és módszer”* második kiadásához írt előszóban: “vizsgálódásaim célja mindenesetre nem az, hogy az interpretáció általános elméletét és módszereinek bemutatását nyújtsam, ahogyan ezt E. Betti kiválóan elvégezte” (Gadamer 1984:13). Ebben az értékelésben, az elismerés mellett persze az is nyilvánvalóvá vált, hogy Gadamer saját és Betti munkásságát különböző területen helyezte el. Ha így van, akkor felvethető az a kérdés is, hogy található-e egy olyan kontextus, melyben e két megközelítés valamiképp egymásra vonatkoztatható? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához azokat a gondolatokat kell megvizsgálnunk, melyeket Gadamer a jogi hermeneutikáról megfogalmazott.

Gadamer a jogi hermeneutika hagyományát nem az elméleti-filozófiai munkálkodás területén látta megjelenni, hanem a jogász *gyakorlati* tevékenységéhez kötődően, mint írja: “rég-es-rég létezik teológiai és jogi hermeneutika is, melyeknek nem annyira tudományelméleti jellege volt, mint inkább a tudományosan képzett bíró vagy pap gyakorlati tevékenységének felelt meg, és azt szolgálták” (Gadamer 1984:21). Gadamer (1984:229-240) részletesen elemezte a jogi hermeneutika példaszzerű jelentőségét, s ezt, a már említett gyakorlati jellegből eredeztette, ugyanis szerinte a jogi hermeneutika éppen gyakorlati jellege – vagy más szóval: mert dogmatikai célja volt – vált ki a megértésemélet egészéből. Ezen a ponton nyílik meg annak a lehetősége Gadamer előtt, hogy elkülönítse egymástól a gyakorló jogász és a történeti érdeklődésű jogász tevékenységét – ami Betti számára egyébként igencsak jelentőségteli. Noha Gadamer látja ezt eltérést – a gyakorló jogász mindig egy adott esetre tekintettel ragadja meg a törvény értelmét, míg a jogtörténész számára nincs efféle konkrétan adott eset –, azonban hermeneutika felfogásában mégsem válik konstitutív jelentőségűvé, szemben Bettivel, ez a különbözőség.

Gadamer ugyanis egy olyan megfigyelési pozíciót jelenített meg hermeneutikájában, melyben a helyzetek azonosak annyiban, “hogy minden szöveggel szemben egy közvetlen értelemelvárásban élünk”, miszerint “a történésznek ugyanazt a reflexiót kell végrehajtania, mint amely a jogászt is vezeti”, mert “a történeti megismerés csak úgy lehetséges, hogy a múltat minden esetben a jelennel való kontinuitásában látjuk” (Gadamer 1984:230). Egyébként a kontinuitás kiemelése már abban tetten érhető, ahogy Gadamer a jogtörténész feladatát körülírta. Szerinte ugyanis a jogtörténésznek “megértve, közvetítenie kell az eredeti alkalmazás és a törvény jelenlegi alkalmazása között” (Gadamer 1984:229). Ennek a meghatározásnak abban rejlik a gyengesége, hogy a jogtörténész tevékenységének egy olyan vonására koncentrált, ami, noha fontos, de nem konstitutív ismérv. Tagadhatatlanul más dimenzióban jelenik meg a jogtörténészi vizsgálódás, ha a kutató törvény érvényessége elvezethető a jelenig, mint amikor nem. De, s itt a gadameri megközelítésmód kontextusából ki kell lépnem, két összefüggésről nem feledkezhetünk meg:

a, a jogtörténésznek inkább az utóbbi esettel van dolga;

b, a törvény érvényességének folytonosságát feltételező “eredeti” és “jelenlegi” jogi értelem közötti feszültség némiképp eltérő perspektívában, eltérő relevancia szempontokkal jelenik meg a jogtörténész és a gyakorló jogász számára.

Gadamernél viszont összefonódik a jogtörténész és a történetiségre reflektáló gyakorló jogász tevékenysége. Ez az összefonódás azonban csak akkor áll fenn, s ezt újfent hangsúlyoznom kell, ha olyan törvény megértéséről-értelmezéséről van szó, ami ma is hatályos. Hogy Gadamer számára ennek az esetnek volt jelentősége, azt világosan megfogalmazta: “tehát a jogtörténész és a jogász hozzáállását vizsgáljuk egy és ugyanazon adott és érvényes törvényt szöveghez. Eközben E. Betti kitűnő munkáira hivatkozhatunk, és saját meggondolásainkat hozzájuk kapcsolhatjuk. A mi kérdésünk itt az, hogy a *dogmatikai és a történeti érdeklődés különbsége egyértelmű-e.*” (Gadamer 1984:229). E kérdésre adott válasz, mint az eddig már leírtak sejtetik, úgy szólt, hogy nincs a Betti által feltételezett különbség. Gadamer érvei e tekintetben valóban megfontolandóak, az a kérdés viszont a továbbiakban is

feltehető, hogy mi a helyzet akkor, amikor a jogtörténész olyan törvényszöveget vizsgál, ami a jelenben már semminemű jogi érvényességgel nem bír?

A gadameri elméletben a történész és a jogász hermeneutikai helyzetének összekapcsolása kétirányú. A bíró, noha elsősorban jogászként és nem történészként jár el, jellemezhető a történeti érdeklődéssel, "vonatkozásban áll saját történelmével, mely az ő jelene" (Gadamer 1984:231). Ugyanakkor a történész, aki nem áll egy konkrét jogi feladat előtt, mégis hasonlít a jogászhoz, mivel nem tekinthet el attól, hogy egy törvény történeti megértése nem csupán történészi, hanem jogi feladat is. Jogi feladat, mert az értelmezés mindenkor a törvény konkretizációját, vagyis applikációját (alkalmazását) jelenti, s a konkretizálás pedig mindig jogkiegészítés, jogképzés. Ez a gadameri következtetés egyébként a Savigny-féle értelmezéstől abban is alapvetően eltér, hogy a jogértelmezéshez hozzákapcsolja a jogképzést, míg Savigny az értelmezés világos határaként jelölte ki, hogy az nem vezethet el a jog továbbképzéséhez. Gadamer így összegzi álláspontját: "*Tehát a jogi hermeneutika esete valójában nem különleges eset, hanem alkalmas arra, hogy a történeti hermeneutika problémájának visszaadja teljes terjedelmét, s ezzel helyreállítsa a hermeneutikai probléma régi egységét, melyben a jogász és a teológus találkozik a filológussal.*" (Gadamer 1984:231).

Gadamer a parancs megértésének példáján mutatta be a történész és jogász hermeneutikai helyzetének hasonlóságát. Ahol parancs van, ott vannak teljesítésre kötelezett személy(ek) is. A történész viszont nem tartozik ebbe a körbe, nem a parancs címzettje. "Mindazonáltal, ha valóban meg akarja érteni a parancsot, idealiter *ugyanazt a teljesítményt* kell végrehajtania, mint annak, akihez a parancsot intézték. Ez utóbbi is, aki a parancsot magára vonatkoztatja, különbséget tud tenni a parancs megértése és végrehajtása között. Lehetősége van arra, hogy ne hajtsa végre, akkor is, ha megértette, és éppen azért, mert megértette" (Gadamer 1984:235). Ugyanakkor, s itt újfent kiegészítésre szorul Gadamer gondolatmenete, más az, ha a címzett megérti a parancsot és ezért nem hajtja végre, és más az amikor történész megérti a parancsot és azért nem hajtja végre, mert a saját világában ez a parancs nem rendelkezik relevanciával, jogi érvényességgel. Pl. egy idegen hatalom által megszállt országban előírhatják a megszállókkal való együttműködést. Vannak, akik megértik ezt a parancsot és nem hajtják végre, történetesen azért, mert más jelegű parancssal, az erkölcsi meggyőződésükkel ellenkezik. A parancsmegtagadás persze kockázatos. Amikor ezt az előírást egy történész megvizsgálja és megértésére törekszik, akkor ez nem azt jelenti, hogy ő, amikor a megértett parancsot nem hajtja végre, az ugyanaz mint amikor a címzettek nem hajtották végre. Azzal, hogy Gadamer szerint a történész a parancs értelmét csak akkor tudja megragadni, ha végrehajtja ezt a konkretizálási feladatot, mintha visszatérne az a hagyományos értelmezési felfogás, amivel egyébként Gadamer élesen vitatkozott, miszerint az értelmezés az értelmezendő szituáció újraalkotása. Igaz Gadamer az "eredeti" szituációhoz nem a normaalkotó, hanem a címzett oldalról közelített.

Az "*Igazság és módszer*" későbbi kiadásaihoz függelékként csatolt "*Hermeneutika és historizmus*" tanulmányban Gadamer újfent kitért a jogi hermeneutika problémakörére, s itt is azt hangsúlyozta, hogy nem a meglévő jog helyes értelmezésének módszertanáról van szó, hanem a jogteremtésről. "Feladata nem az, hogy érvényes jogi tételeket értsen meg, hanem a jogot kell megtalálnia. /.../ a jogi értelemben vett törvényértelmezés jogteremtő tevékenység", majd így folytatja, hogy azok az elvek, melyeket a jogász az esethez, majd a döntéshez alkalmaz, nem egyszerűen módszertani elvek, hanem "mélyen belenyúlnek magába a jogi materiába" (Gadamer 1984:355). Mivel a jogértelmezés mindig jogteremtés, a bírói ítélkezés sohasem magyarázható kielégítően a szubszumációs logikával. A törvény általánossága és a konkrét jogi eset közötti távolság megszüntethetetlen, s ezért folytonosan fennáll a hermeneutikai feladat. És itt egyáltalán nem a jogszabályalkotás tökéletlenségéről van szó, nem arról, hogy törekedni kellene értelmezésre nem szoruló törvényszöveg alkotására, hanem éppen ellenkezőjével találkozunk. Minden jogi szabályozásnak, minden jogrendnek az az értelme,

hogy a szabályok rugalmasak legyenek, ami persze állandóan életre hívja az értelmezés feladatát.

Abból, hogy Gadamer a hermeneutikát nem módszerként fogta fel, az is következik, hogy ebben az elméleti perspektívában nem beszélhetünk arról, hogy a jogi hermeneutika a valamiféle általános módszertanként értett filozófiai hermeneutika „regionalizálása” lenne. Amennyiben viszont Gadamert követve, aki ebben Heideggert követte, a megértést nem a szubjektum cselekvésmódjaként, hanem az ittlét létmódjaként fogjuk fel, akkor azzal is számolni kell, hogy ebben a fogalmiságban feloldódik, s így háttérbe szorul mindaz ami a jogász megértés és cselekvés sajátosságai közé tartozik.

Betti a jog értelmezésének kérdéskörét, összhangban értelmezéstipológiájával, rétegzettebben ragadta meg mint Gadamer. Ebben az értelmezéstipológiában elkülönült egymástól a (re)kognitív, reprodukív és a normatív értelmezés (Kelemen 1998:69-72.). Az utóbbiról, azaz normatív értelmezésről akkor beszélt Betti, amikor a szöveg megértését követi az alkalmazás (applikáció), a szövegben foglalt szabályok követése. Betti, szemben Gadamerrel, a jogot nem azonosította egészében az alkalmazással, mivel szerinte a kortársak számára a jog norma, az utókor számára pedig történelem. S ez azt jelenti, hogy a jogtörténész támaszkodik a rekognitív értelmezésre, meg kell értenie a törvényt, aminek a *múltbéli* alkalmazását vizsgálja. Gadamer az említett három osztály elkülönítését feleslegesnek tartotta. „A kognitív, a normatív és a reprodukív értelmezés kézenfekvő megkülönböztetésének nincs elvi érvényessége, hanem egy egységes jelenséget ír le” (Gadamer 1984:220).

Betti Gadamerrel folytatott vitája alapvetően az applikáció megítéléséről szólt. Amíg Gadamer a jogi hermeneutika központi elemének tartotta az applikációt, addig Betti ezt csak a gyakorló jogász tevékenységéhez kötötte, s úgy látta, hogy „Gadamer álláspontja összemosza a jogtörténész és a jogalkalmazásra hivatott jogász különböző helyzetét” (Betti 1962/1992:31). Betti szerint más a jog területén egy olyan történeti vizsgálódás, amikor a vizsgált törvény érvényessége a jelenig nyúlik és más amikor erről nem beszélhetünk. Betti csak az utóbbi esetet tartja tisztán történeti értelmezésnek. A jogtörténész ugyanis olyan törvényeket vizsgál, melyek nem gyakorolnak közvetlen normatív befolyást a jelen viselkedésmódjaira. „A történeti hermeneutika és a normatív jogi hermeneutika vélt analógiája valójában önámításon alapul. Az, hogy a jog alkalmazása a jelenre és a mai társadalomra vonatkoztatott törvényértelmezést igényel, szükségképpen következik a jognak mint egy emberi közösség együttélését szabályozó rendnek a célmeghatározottságából: tehát lényegéhez tartozik, hogy a törvény konkretizálását, azaz *applikációt* kell végrehajtania, mert az a feladata, hogy a társadalmi életnek és magatartásnak jogi irányt mutasson és jogi zsinórmértéket adjon.” (Betti 1962/1992:33). Míg a kontemplatív irányultságú történeti értelmezésnél nincs szó a jelenre vonatkoztatott applikációról.

Gadamer a későbbiekben *szinte* teljes mértékben fenntartotta a jogi hermeneutikával kapcsolatosan az előzőekben összefoglalt álláspontot. Ez a bizonyos „szinte” arra utal, hogy néminemű változások is megfigyelhetők. Ennek alátámasztásául Gadamernek egy a hermeneutikáról szóló lexikon szócikkét vizsgáljuk meg (Gadamer 1974/1990). Először is azt kell jeleznem, ami nem változott Gadamer jogi hermeneutika felfogásában. Továbbra sem azonosította a jogi hermeneutikát az eredeti értelem újraalkotásával. Ugyanis azon az úton, amit Heidegger filozófiája nyitott meg, hogy a tradicionális hermeneutikának új kérdéseket tegyünk fel, problematikusnak bizonyult a pszichológiai megértés, mely szerint egy szöveg értelme az alkotó „szándékolt” értelemadására redukálható, más szóval: a megértés az eredeti produkció reprodukciója. A jogi hermeneutika területén ez a klasszikus hagyomány már csak azért sem érvényes, mert a jogi hermeneutika nem egyszerűen reprodukív, hanem *jogalkotó* funkciót tölt be (Gadamer 1974/1990: 19). Abban sem figyelhető meg változás, hogy a jogi hermeneutika „a törvényes jog általánossága és az egyedi eset konkrétsága közötti megszüntethetetlen hiátus áthidalásának nélkülözhetetlen föladatát látja el” (Gadamer 1974/1990:21).

A korábbi nézetektől viszont eltérő gondolatmenettel találkozhatunk a római jog recepciójának és e recepció utótörténetének értelmezésekor. A római jog recepciójában nem csupán megérteni kellett a római jogot, hanem a megváltozott világban alkalmazni is. A modern kodifikációk megszületését követően az említett római jog dogmatikai jellegű értelmezési feladata (ami tehát az alkalmazást is magában foglalta) megszűnt és ezáltal a római jog kikerült a dogmatika területéről és a jogtörténet részévé vált. S ehhez Gadamer (1974/1990:22) hozzáfűzte: „jogtörténetként így fönntartás nélkül alkalmazkodhatott a történeti tudományok módszergondolatához. Ezzel szemben a jogi hermeneutika, mint az új stílusú jogdogmatika segédtudománya, a jogtudomány peremére szorult.” Gadamer tehát fenntartotta, hogy a jogi hermeneutika az applikációval jellemezhető, de, s ez az újszerűség, ettől elválasztotta a jogtörténetet mint dogmatikai feladattal nem rendelkező történeti vizsgálódást. Az *„Igazság és módszer”*-ben, emlékezzünk csak vissza, a jogtörténet még a jogi hermeneutikától nem különböztetődött meg. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az applikáció kritériumának túlerheltségétől oly módon szabadult meg Gadamer, hogy kivette a jogi hermeneutika tárgyköréből a jogtörténetet. Ebben a fogalmi szűkítésben következetesen járt el Gadamer, hiszen jogi hermeneutika alatt mindig is a jogász hermeneutikát értette. Éppen a korai írásában volt következetlen, mert a „jogi”-ba beleértette a joggal mint tárggyal foglalkozó jogtörténészt, aki egyébként (gyakorlati) „jogász” feladatot nem lát el. Ez a koncepcionális változás, ha úgy tetszik: a fogalmiság letisztulása, módosította a Bettivel szembeni vitapozíciót is. A nézetkülönbség a jogi hermeneutika mibenlétének meghatározásában változatlan – Gadamer szerint applikációt feltételez, Betti szerint viszont normatív és (re)kognitív értelmezési feladatot –, viszont a jogtörténetnek mint nem applikációs tevékenységnek az elismerésében a két álláspont közel került egymáshoz.

Hogy mennyire tompítani akarta Gadamer a vitát, azt mi sem mutatja jobban, hogy a jogtörténet és a jogdogmatika különbözőségét elfogadva, az eltérő helyzetek hasonlóságát most már inkább a megértés előfeltevésszerűségében kereste, ami egyébként teljes mértékben összhangban állt az *„Igazság és módszer”* alapgondolatával. „Ha a jogtörténeti és jogdogmatikai megértésnek az ebből a felismerésből /mármint az *„Igazság és módszer”*-ben hangsúlyozott applikáció-struktúrából – K. A./ eredő újbóli közelítése egymáshoz, különbségüket nem szüntethette is meg (ahogy azt főleg Betti és Fr. Wieacker hangsúlyozta), egészében mégis bizonyítottnak tekinthetjük minden megértés előfeltevésszerűségét.” (Gadamer 1974/1990:23). Gadamer jogi hermeneutikával kapcsolatos gondolatai terén végbement változtatások, hangsúlyeltolódások megnyitották egy újabb, s a jog vonatkozásban fontos különbségtevés problematizálásának lehetőségét, mégpedig annak megragadását, hogy miben tér el egymástól egy múltbéli törvénynek a történetiségből fakadó hatása a jelenre és egy múltbéli törvény jelenlegi érvényességének történetisége?

Gadamer filozófiai hermeneutikájában kifejtett jogi hermeneutikai megfontolások hatása szembetűnő az elmúlt évtizedek német jogi gondolkodásában. A hatvanas-hetvenes években mind a jogdogmatikában, mind a jogi módszertanban gyökeret vert a hermeneutikai szemlélet a német jogtudományban, s ezen belül is többen kifejezetten Gadamerhez kapcsolódva fogalmazták meg saját jogi hermeneutikai álláspontjuk. Így pl. Arthur Kaufmann a hagyományos jogi hermeneutika és a gadameri megközelítés között próbált hidat verni, és arra törekedett, hogy az általános (filozófiai) hermeneutika meglátásait bevezesse a jogász hermeneutikába (Kaufmann 1984:92-95.). Ezen az úton Kaufmann tanítványai is követték. Elsősorban Neumannra utalnék, aki a jogi szövegek normativitását hangsúlyozva azt emelte ki, hogy a jogi szöveg eltér a művészet körébe tartozó szövegektől, s így e két területen az értelmezés feladatai is különböznek. Mivel a jog nem egyszerűen a szövegre utal, hanem annak érvényességére, „a jogi szövegek normatív igénye reflexíve nem a helyes szövegmegértésre mint olyanra irányul, hanem a *helyes cselekvésre*” (Neumann 1984:53).

Ezen túlmenően Neumann (1984:51) arra hívta fel a figyelmet, hogy a gadameri applikáció fogalom többdimenzióvalitása tette lehetővé a történészi és jogi megértés azonosságának feltevését. Az applikáció ugyanis

egyszerre két különböző jellegű “szakadékok” hidal át: egyfelől azt, ami a múlt és a jelen között, másfelől pedig azt, ami a törvényszöveg általánossága és a szöveg alapján megítélendő tényállás egyedisége között húzódik. Neumann távolságtartását a gadameri megközelítéssel szemben nemcsak az mutatja, hogy a jogtudomány hermeneutikai problémáját a történeti dimenziótól elvileg elválaszthatónak tartotta, hanem az is, hogy Habermasnak Gadamerrel szemben megfogalmazott kritikáját követve az ideológiakritikával összekapcsolhatónak látta a hermeneutikai kérdésfelvetést. Mégpedig azért, mert azok a partikuláris előítéletek, melyek a jogi értelmezést irányítják, az ideológiakritika lehetséges tárgyai, s ez már abban megjelenik, hogy az említett előítéletek partikularitása az ideológiakritika eredményeként nyilvánvalóvá válik.

A másik Kaufmann-tanítvány, Schroth pedig egy népszerű jogelméleti kézikönyv egyik fejezetében vizsgálta meg a filozófiai és a jogi hermeneutika viszonyát (Schroth 1985: 276-301). Pontosabban azt, hogy milyen problémák vannak, a jog szemszögéből, a filozófiai hermeneutikában? S a következőket emelte ki:

- Gadamer, hermeneutikai pozíciójából következően, a szövegértelmezés kritériumaival nem foglalkozik. A jogi módszertan irodalmában ugyanakkor egyetértés uralkodik annak tekintetében, hogy meg kell adni a szövegértelmezés kritériumait, abban viszont tagadhatatlanul komoly vita van a különböző álláspontok között, hogy a megadott értelmezési kritériumok mennyiben kötik a bírót?

- Gadamer-nél a szerző kérdése háttérbe szorult, a jogi hermeneutika területén viszont éppen hogy egy alapvető vitakérdés kapcsolódik a “szerzőhöz”, mégpedig annak a vitája, hogy a szerzői szándékból kikövetkeztethető szövegértelmezést kell-e feltárni, avagy magának a kontextusban álló szövegnek az értelmét kell kutatni (szubjektív és objektív értelmezés)?

- Schroth is osztotta azt a gadameri, és persze mások által is megfogalmazott, megállapítást, miszerint a jogi hermeneutika kulcskérdése: a norma általánossága és az eset egyedisége közötti differencia áthidalása. Amikor normát alkalmaznak, akkor az első kérdés: a norma jelentésének feltárása az esetre tekintettel. Ennek során, tehát amikor a norma jelentését a norma alkalmazásának szabályaiból tárjuk fel, Schroth szerint érdemes Wittgenstein nyelvhasználat-elméletére támaszkodni (Schroth (1985:282-285).

Gadamer hatása persze látványos félreértéseket is szült. Ennek tipikus megjelenéseként említette Krawietz (1983:366-369) Rottleuthner (1976:7-30) elemzését. Rottleuthner abból a két tételből kiindulva, hogy egyrészt a hermeneutika a jogon kívüli területen alakult ki, másrészt a klasszikus jogi hermeneutika hagyományát megtörte a gadameri elmélet, arra a következtetésre jutott, hogy a jogtudománynak egy “új hermeneutikára” van szüksége. Krawietz elutasította mindkét tételt: a hermeneutika jogon kívüli eredetére vonatkozót és azt, hogy a gadameri hermeneutika a jogi hermeneutika hagyományának megtörését javasolta. Az utóbbi esetben éppen Gadamer azon megállapítására utalt, miszerint a jogi hermeneutika a filozófiai hermeneutika számára példaértékű. Ebből következően az ún. “új hermeneutika” szükségességét sem látta Krawietz, aminek lehetséges tartalmáról egyébként maga Rottleuthner sem adott bővebb felvilágosítást.

A jogi hermeneutika területén sokak által vallott meggyőződés, hogy a jogi szövegek normatív érteleme csak a mindenkori érvényességi igényre tekintettel rekonstruálható, s éppen ezért a jogi hermeneutikának mindenekelőtt gyakorlati és nemcsak elméleti feladata van (Krawietz 1983:371). A gyakorlati irányultság azt is jelenti, hogy az értelmezés nemcsak az igazság kérdéséhez, hanem a döntés problematikájához is kapcsolódik. A nyolcvanas évek elején Krawietz úgy látta, hogy Gadamer alapműve körül felélénkült jogelméleti, jogi módszertani vita ellenére a jogtudományban a hermeneutikai látásmód nem szerezte meg azt a kulcspozíciót, amivel pl. a 17-19. században rendelkezett. Ennek okát Krawietz abban jelölte meg, hogy a jogi hermeneutika túl erősen, ha úgy tetszik, kritikátlanul kötődik a filozófiai hermeneutikához. Ez megfigyelhető a “szöveg” (Text) fogalmával szembeni túlzott nyitottságban, a “szöveg” lassan már az egész világot magába foglalja. A hagyományos jogi hermeneutika ezzel szemben a jogi “szöveg”-fogalom szűkebb értelmezéséből szokott kiindulni. Csak azokat a szövegeket ragadta meg, melyek számára “normatív releváns jogi

szövegek”, melyek, “a jogrendszer vonatkozásában, mint érvényes jogi előírások, azaz minden címzett számára kötelező módon funkcionálnak.” (Krawietz 1983:380).

Ezen dilemmák meghaladásának kísérleteként javasolta Krawietz a *keletkezés idején* történő értelmezés és a *későbbi* érvényesség idejében történő értelmezés elválasztását. A különbségtevést szerinte az indokolja, hogy a szöveg kontextus változhat. S itt nem csupán arról van szó, hogy szembe kell nézni a szövegen túlmutató recepciók helyzettel, hanem különböző szociális kontextusokkal szembeül a jogi értelmező. A létrejövétel idejét elsődleges kontextusnak nevezte, a későbbi érvényesség idejét pedig másodlagos kontextusnak. A jogi hermeneutika az elsődleges kontextus vonatkozásban rekonstruktív, a másodlagos kontextus vonatkozásában applikatív (Krawietz 1983:381-382). Krawietz felvetése értelmezhető úgy is mint a Betti-Gadamer vita feloldására tett kísérlet, azaz egy olyan jogi hermeneutikai pozíció keresése, melyben eltérő szintekhez sorolva, de egymást kiegészítően ragadható meg az említett két gondolkodó hermeneutikai álláspontja.

#### *Irodalom*

Betti, E. (1954): Zur Grundlegung einer allgemeiner Auslegungslehre. Ein hermeneutisches Manifest. in: Dölle, H. (Hrsg.): Festschrift für Ernst Rabel. II. Bd. Tübingen, Mohr, 79-168.

Betti, E. (1955): Teoria generale della interpretazione I-II. Milano, Giuffrè

Betti, E. (1962/1992): A hermeneutika mint a szellemtudományok általános módszertana. in: Athenaeum 1992/2. 3-52

Betti, E. (1969): Die Problematik der Auslegung in der Rechtswissenschaft. in: Bockelmann, P. et al. (Hrsg.): Festschrift für Karl Engisch zum 70. Geburtstag. Frankfurt a. M., Klostermann

Böckenförde, E-W. (1999): Staat, Nation, Europa. Frankfurt a. M., Suhrkamp

Gadamer, H-G. (1974/1990): Hermeneutika in: Bacsó B. (vál.): Filozófiai hermeneutika. Budapest, Filozófiai Figyelő Kiskönyvtára 4. 11-28.

Gadamer, H-G. (1984): Igazság és módszer. Budapest, Gondolat (a fordítás alapja az 1975-ös 4. kiadás, ami az 1960-as 1. kiadás szövege mellett tartalmazta az eredetileg 1961-ben publikált “Hermeneutika és historizmus” tanulmányt is)

Kaufmann, A. (1984): Beiträge zur Juristischen Hermeneutik. Köln-Berlin-Bonn-München, Carl Heymanns

Kelemen J. (1998): Az olasz hermeneutika Crocétól Ecóig. Budapest, Kávé

Krawietz, W. (1983): Juristische Argumentation in rechtstheoretischer, rechtsphilosophischer und rechtssoziologischer Perspektive. in: Achterberg, N. – Wyduckel, D. (Hrsg.): Recht und Staat im sozialen Wandel. Festschrift für Hans Ulrich Scupin zum 80. Geburtstag. Berlin, Duncker & Humblot, 347-390.

Rottleuthner, H. (1976): Hermeneutik und Jurisprudenz. in: Koch, H-J. (Hrsg.): Juristische Methodenlehre und analytische Philosophie. Kronberg, Athenaeum, 7-30.

Neumann, U. (1984): Zum Verhältnis von philosophischer und juristischer Hermeneutik. in: Hassemer, W. (Hrsg.): Dimensionen der Hermeneutik. Arthur Kaufmann zum 60. Geburtstag. Heidelberg, R.v.Decker & C.F.Müller Verlag, 49-56.

Schroth, U. (1985): Philosophische und juristische Hermeneutik. in: Kaufmann, A. – Hassemer, W. (Hrsg.): Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart. Heidelberg, C.F. Müller, 4. Auflage, 276-301.